

Eva ŠTOLBOVÁ *Sametová historie*

Vega-L, Praha 2009, 152 s.

Memoárová kniha Evy Štolbové (nar. 1935) neobsahuje pramenné odkazy, má pouhých 147 stran textu, vyšla v neznámém nakladatelství a neznala žádnou oficiální cenu. V literatuře o československém přechodu z komunismu k liberální demokracii přesto patří mezi velmi důležité texty. Z hlediska dosavadního převažujícího výkladu přináší alternativní a přitom hodnověrný pohled na události a souvislosti revolučního společenského zlomu. Obsahuje svědectví o lidech, kteří ve druhé polovině osmdesátých let veřejně vystoupili proti komunistickému režimu ve sdružení Demokratická iniciativa (DI), o kontaktech této skupiny s disidentským centrem Charty 77 a o tom, jak se její vedení v době převratu ocitlo na periferii koordinačního centra Občanského fóra. Autorka knihy ale vypráví především svůj vlastní příběh, v němž se symbolicky stává mluvčí těch, kteří se po listopadu 1989 necítili kolektivně vinní za komunistický režim, odmítali učinit tlustou čáru za minulostí a nepřáli si ani kontinuitu komunistického práva, ani tzv. nepostrada-

telné komunistické odborníky v čele státních institucí. Dnes lze jen těžko posoudit, zda lidí, kteří se v tomto ohledu cítili podvedeni a zklamáni vývojem po listopadu 1989, byly stovky, tisíce či statisíce. Většinu z nich včetně autorky *Sametové historie* nezbyvalo než přijmout listopadový vývoj jako historickou realitu a soustředit se v osobním a profesním životě na využití nových možností, které přinesla svobodná otevřená společnost.

Eva Štolbová rozdělila svou knihu do dvou částí s vypovídajícími názvy *Před listopadem* a *Ohromení po listopadu*. Své prožitky a svá pozorování z let 1988–1991 vylíčila se zaujetím, srozumitelně a čtivě, odvážně a emotivně, s trpkostí, ale bez sentimentality. V jejím poutavém podání ožívají přelomové události, které se odehrály před dvaceti lety, v jiné perspektivě, než na jakou je čtenář zvyklý. Mezi novináři, publicisty a historiky se totiž – jako většinový – ujal názor, že vedle komunistické elity a přidružené parazitující vrstvy zde před listopadem 1989 žila jen hrstka odporujících chartistů a tvárná a svým způsobem zbabělá masa otupělých přízpusobivých lidí. Faktem ovšem je, že zde byly také tisíce lidí mimo disidentské centrum, kteří nekolaborovali s komunismem, kteří na něm neparazitovali a kteří se snažili v „rodinných“ i početnějších společenských utvářet vlastní způsob života. Je na místě připomenout náboženské pospolitosti, undergroundové hnutí, legální i ilegální skautské oddíly, trampské hnutí, ale třeba také kulturu folkové hudby a mladými lidmi hojně navštěvované folkové festivaly.

V oblasti politické opozice se na sklonku osmdesátých let vyprofilovaly Hnutí za občanskou svobodu a Demokratická iniciativa. Vyjádřeno slovy historika a publicisty Milana Churaně zde žily tisíce mravenců, kteří komunistický režim soustavně naleptávali. Eva Štolbová je účastnicí tohoto procesu a v knize *Sametová historie* popisuje svůj

individuální i skupinový boj proti komunismu. Angažovala se v něm jako pedagožka, jako přítelkyně „indexového“ spisovatele Dominika Tatarky, jako členka vedení Demokratické iniciativy, jako účastnice protestních manifestací a jako nezávislá publicistka (pseudonymy Jana Součková, Igor Závěský). V této souvislosti na začátku svého vyprávění konstatuje: *Zde bych ráda poznamenala, že se cítím dotčena, když o nás listopadoví politikové hovoří jako o poddajné, znormalizované mase, která se bála. Vždycky jsem říkala, že jsme bojovali i výrazem obličeje* (s. 10).

Školství bylo komunistickým režimem důsledně prověřovanou institucí a mezi učiteli na všech stupních škol byli jen nemnozí vůči režimu nekonformní, což v předmětech společenskovědních či humanitních platilo dvojnásob. Přesto někteří pedagogové projevovali více odvahy než ostatní, s rizikem, že budou „aktivními“ kolegy či rodiči žáků udáni, budou muset ze školství odejít a budou vystaveni perzekucím.

Češtinářka Eva Štolbová, která působila v letech 1979–1989 na několika odborných učilištích, o tom píše: *Víte, hlasovat v padesátiletém sboru pedagogů proti dvojce z chování u jistého žáka byl mnohdy statečnější čin než článek ve Svědectví*. V letech 1985–1989 se Eva Štolbová sblížila se slovenským „zakázaným“ spisovatelem Dominikem Tatarkou a natočila s ním sérii vzpomínkových rozhovorů nazvaných *Navrávačky* a vydaných exilovým nakladatelstvím Index v Kolíně nad Rýnem v roce 1988. Díky kontaktu s Ludvíkem Vaculíkem se spřátelila se spisovatelkou Lenkou Procházkovou a seznámila se s některými chartisty. O jejich světě, který důvěrně poznala, zaznamenala následující pozorování: *Těžce překonávali každodenní život, starali se o své psaní, o publikování v samizdatu a v zahraničí. Byli hmotně podporováni. Nikdy jsem neslyšela sebemenší náznak po-*

litické debaty, snahy po vytvoření nějaké společenské koncepce nápravy. Vizi uspořádání budoucí existence státu. Stála jsem mimo a také jsem se tak cítila se svou představou komplexního politického řešení (s. 12–13). Oním „komplexním politickým řešením“ nemohlo být nic jiného než přechod z komunistické diktatury k liberální demokracii. Potřeba připojit se k smysluplné iniciativě usilující o změnu poměrů v říjnu 1988 přivedla autorku k podpisu manifestu Hnutí za občanskou svobodu nazvaného *Demokracie pro všechny*, který požadoval mj. svobodné volby, odchod sovětských vojsk a propuštění politických vězňů. Vzápětí se stala jedním z osmi členů výboru sdružení Demokratická iniciativa (DI), jehož ústředními postavami byli Emanuel Mandler (předseda), Bohumil Doležal a Karel Štindl. Informace o DI shromáždili Milan Otáhal a Růžena Hlušičková (*Čas Demokratické iniciativy 1987–1990. Sborník dokumentů. Nadace Demokratické iniciativy pro kulturu a politiku, Praha 1993*) a asi nejrozsáhlejší komentáře k politickému působení tohoto sdružení a později politické strany publikoval jeho někdejší předseda Emanuel Mandler (např. *Škodolibé úsměvy svobody z let 1955 až 1992*. Vl. nákladem, Praha 2005, s. 123–176).

Eva Štolbová dala DI k dispozici vlastní byt v Bubenské ulici ke společným schůzkám, které se konaly minimálně jednou týdně. Brzy tam začali dojíždět příznivci DI z celé republiky. Podle jejich vzpomínek se ke sdružení přihlásilo několik stovek lidí a kromě pražských aktivistů do jejího bytu dojížděli členové ze Znojma, Šumperka, Karlových Varů, Radotína, Brna, Liberce, Plzně, Rožnova pod Radhoštěm, Kostelce nad Černými lesy, Veselí nad Lužnicí, Košic. DI vydávala samizdatový časopis *Pohledy spotřebitele*, sestavovala prohlášení, podílela se na petičních akcích, poslala dopis sovětskému vůdci Gorbačovovi s žádostí o odchod sovětských vojsk, dala podnět k navržení vězněného Václava Havla na

Nobelovu cenu míru, dodávala zprávy do mnichovské redakce rozhlasové stanice Svobodná Evropa, zorganizovala protestní korzo pěší zónou Václavského náměstí a Národní třídou. Činnost DI byla od počátku monitorována StB, její členové včetně autorky byli průběžně zadržováni a zatýkáni, do bytu Štolbových bylo umístěno odposlouchávací zařízení, mezi aktivisty DI byli nasazeni agenti StB („nejpřínosnější“ byl člen výboru DI Jiří Matzner).

DI se snažila zvláště o spolupráci s Hnutím za občanskou svobodu a přirozeně také s Chartou 77 – někteří členové DI byli jejími signatáři – i dalšími nerežimními iniciativami. Autorka připomíná tehdejší hledisko DI: *Výbor DI pokládal za velmi důležité všechny skupiny i bezejmenné drobné aktivity sjednocovat a harmonizovat jednotlivé požadavky v promyšlený celek* (s. 37). Od počátku spolupráce však bylo podle jejího podání zřejmé, že centrum Charty 77 trvá na svém dominantním postavení, a docházelo k menším či větším dílčím neshodám. Např. důsledkem pocitu redukování a cenzurování zpráv, které DI dodávala Východoevropské informační agentuře (Petra Uhla a Jana Urbana), bylo založení vlastního Demokratického tiskového střediska. K největšímu sporu mezi Chartou 77 na jedné straně a DI a dalšími došlo v souvislosti s přípravou manifestačního pochodu po Václavském náměstí na 21. 8. 1989, kdy se Václav Havel rázně postavil proti snahám DI a Hnutí za občanskou svobodu zorganizovat masovou protestní manifestaci s odůvodněním, že podle jeho informací režim chystá brutální zásah proti jejím potenciálním účastníkům. Rozdíl ve strategii opoziční činnosti se projevil znovu na podzim 1989, kdy Charta 77 plánovala na 10. 12. „oficiální“ akci ke dni lidských práv, zatímco DI se 11. 11. přeměnila v politickou stranu – Československou demokratickou iniciativu, první politickou stranu mimo komunistický systém Národní fronty, a podala si oficiální

žádost o zaregistrování na ministerstvu vnitra. Její program byl veřejně vyhlášen v prostorách Divadla Jiřího Wolкера a odvysílán rozhlasovou stanicí Svobodná Evropa. Důsledkem bylo podle autorky *neskutečné* množství přihlášek nových členů.

Samostatné kapitoly věnuje Eva Štolbová popisu demonstrací, jichž se zúčastnila, a surové perzekuci ze strany státní moci.

Zatímco první část knihy se může zdát v mnohém překvapivá, druhá se jeví jako v mnohém šokující. Začíná manifestací 17. listopadu, již se zúčastnila autorčina dcera, a pokračuje popisem aktivit autorky v euforické revoluční době, jejich zkušeností s diskriminací a útlumem ČsDI a postupné deziluze z politického vývoje. Prvním šokujícím faktem je, že vyjma uniknuvšího Karla Štindla byli členové vedení ČsDI dva dny po masakru na Národní třídě zatčeni StB (po 17. 11. byli patrně jedinými zatčenými z politických důvodů v celém Československu): *Jako v dobře komponovaném dramatu nás čekala ještě prazvláštní peripetie v podobě neuvěřitelného a nepochopitelného zatčení druhého dne v neděli 19. 11. 1989. Stále budu ono datum opakovat, aby se čtenáři vrylo do paměti* (s. 77). Autorka dále cituje vyjádření Emanuela Mandlera z roku 2006, že Karel Štindl se *odpoledne dostavil do bytu Václava Havla, v němž se připravovalo večerní založení Občanského fóra. Ostatní přítomní prý tomu nebyli ani trochu rádi. Jeho návrhy podobné našemu prohlášení bez diskuse zamítli*. Mandler dále poukázal na neprokázanou hypotézu, která podle něho mohla záhadu podivně načasovaného zatčení vysvětlit: *S Demokratickou iniciativou se při zakládání Občanského fóra nepočítalo. Naopak neměla u založení OF být a „rušit“ [...] Nikdo ani večer 19. listopadu neprojevil podivení, že tam Demokratická iniciativa není. Nikdo nevolal na vnitro, aby se dozvěděl, kam se podělo celé vedení DI. Demokratická iniciativa stála mimo. Naopak se ale počítalo s StB. Státní bezpečnost byla*

zřejmě velmi dobře informována, že se večer 19. listopadu bude zakládat Občanské fórum, a nijak jí to nevadilo, vždyť ani náznakem proti tomu nevystoupila. Jediná akce StB bylo zatčení Demokratické iniciativy. Z toho lze – mimo jiné – dovodit, že někteří z disidentů (nebo snad jejich větší množství) byli s StB domluveni (s. 78–79).

Z vedení ČsDI se 19. 11. do Činoherního klubu ve večerních hodinách dostala po svém propuštění ještě Eva Štolbová, ale na podium mezi „zakladatele“ přizvána nebyla. S trpkostí uvádí, že při podepisování zakládací listiny OF se kamsi vytratil Karel Štindl, a tak ČsDI a její vedení na listině zastoupeni nejsou. Autorka dále uvádí, že na následných ozvučených manifestacích nebyla ČsDI přizvána k mikrofonu a že na prvním z nich nebyl mluvčí ČsDI s připraveným proslavem vpuštěn na balkon Melantrichu Václavem Malým na příkaz Václava Havla. V první revoluční fázi došlo podle trpce znějícího podání autorky ovšem také k tomu, že vedle zmíněné diskriminace, a přesto, že členové ČsDI z Prahy i „venkova“ stále dojížděli do Bubenské ulice a projevovali zájem účastnit se dění pod praporem ČsDI, vedoucí trojice Mandler – Doležal – Štindl selhala ve veřejném prosazování ČsDI.

Dalším udivujícím momentem v druhé části knihy pak jsou pasáže, v nichž autorka popisuje toto selhání a své rozkmotření s užším vedením ČsDI. Eva Štolbová pracovala do roku 1979 v Československé televizi, odkud odešla z politických důvodů. Po listopadu 1989 mohla na svou někdejší televizní publicistickou činnost navázat jako moderátorka a autorka vzdělávacích pořadů (*Kantorské epistoly*). Díky kontaktům v televizi se jí podařilo zajistit místo pro ČsDI ve čtyřdílném pořadu *Notes*, který měl představit nezávislé opoziční iniciativy, a to hned v druhém dílu navazujícím na díl o Chartě 77. Za tímto účelem vypracovala scénář pořadu, ale, jak s despektem vzpomíná, vedoucí trojice ČsDI odmítla

na obrazovce vystoupit: *Naše vedení kamsi zahleděné žádný vhodný adept nenapadl. A já jsem se styděla navrhnout sama sebe. [...] Eman Mandler kategoricky prohlásil, že oni do televize nepůjdou. A ještě dodal větu, že on žádný scénář nepodepsal, prý mu nebyl předložen ke schválení! [...] Ta ostuda! Ta nezodpovědnost! Vždyť jednali za všechny oddané členy, nejen za sebe! A tak jsem začala křičet, aby si šli hrát na píseček s bábovičkama, že nejsou žádní politici. První skutečná možnost představit se veřejnosti a oni zklamou takovým způsobem (s. 93).* Tak podle autorčiny verze skončilo užívání bytu Štolbových první nezávislou politickou stranou, které trvalo od podzimu roku 1988. Autorka se později s Mandlerem a spol. smířila, ale k obnovení spolupráce už nedošlo. Docházela dále na schůzky OF sídlícího v prostorách klubu Aurora až do okamžiku, kdy byla odtud jako nečlen OF vykázána. V prvních svobodných volbách Eva Štolbová neúspěšně kandidovala společně se skupinou bývalých politických vězňů a několika známými osobnostmi jako nezávislá na kandidátní listině Hnutí za občanskou svobodu. Za ČsDI byli do Federálního shromáždění z kandidátky OF zvoleni Emanuel Mandler a Bohumil Doležal.

ČsDI se již v prvním svobodném roce přeměnila v Liberálně demokratickou stranu, ale tato strana nakonec nepřetrvála ani do druhých svobodných voleb v roce 1992. O peripetiích spojených s jejím zánikem píše Emanuel Mandler (*Škodolibé úsměvy svobody*, s. 169–171). Jako epilog politické činnosti ČsDI i své vlastní připomíná Eva Štolbová výroční setkání v listopadu 1990 v (nabitém) pražském klubu U Zlatého melounu. *Především zde bylo velké rozčarování z toho, že jsme nebyli přizváni k řešení základních kroků hned po Listopadu 1989 (s. 132).* Připomíná také svůj tamní závěrečný projev nazvaný *Tři bludy a tři základní dluhy*, jehož fragmenty odráží trefně dobovou situaci: *S rozhořčením jsem konstatovala, že veřejní*

činitelé a média, tedy hlavně tisk, operují s některými tezemi, které jsou scestné. Jako první blud jsem jmenovala slogan: „Nejsme jako oni“. [...] Další z bludů: „Jsme právní stát“. Právním státem jsme ještě zdaleka nebyli. Právě s právem byly problémy. Vyskytla se teze, že musíme udržet právní kontinuitu s předchozími lety existence Československé republiky. Jinak vznikne chaos a otevřou se dveře k páchání zločinů. [...] Třetí blud: „Budeme si utahovat opasky“. Nemuseli jsme a i kdyby – pro skutečně společnou věc by se lidé rádi uskrovnili. Zákonodárci si však spěšně zajistili blahobytný život a velmi rychle se od obyčejných lidí odtrhli. Místo sebe nasadili tiskové mluvčí, kteří většinou mlčeli. [...] Zbývají nám dluhy. Nikdo nebude překvapen, celá kniha je obsahuje. 1. *Důsledné odloučení minulosti. Výslovné, nejraději písemné vyjádření, které ideje, normy a opatření z komunistické éry odmítáme a jejich nositele odstavujeme od dalšího působení.* 2. *Okamžité odškodnění a důkladná rehabilitace.* 3. *Otevřenost a naslouchání těm, kteří v ulicích vybojovali svobodu (s. 132–135).* Tak jako mnohé tehdejší děje končí i připomínka tohoto projevu poněkud paradoxně – lidé tleskali, paní ze Šumperka navrhovala projev odvysílat ve Svobodné Evropě, Emanuel Mandler prohlásil: *Jestli budete takhle radikální, tak já si najdu jinou stranu a odešel.* Lidé zůstali jako opaření, Bohumil Doležal a Karel Štindl se k projevu nevyjádřili: *Bohouš a Karel nemohli situaci posoudit, protože byli celou dobu v bufetu na panáku, role ČsDI byla dovršena (s. 135–136).*

Nejkontroverznější kapitola knihy má název *Zrada Václava Havla*. Autorka v ní předkládá svoje hodnocení vůdce sametové revoluce a vystavuje mu účet z trojího morálního selhání. Píše: *Prožila jsem zradu na vlastní kůži a tak na svém hodnocení trvám, i kdybych měla jít před soud.* Podle Evy Štolbové první Havlova zrada spočívala v tom, že pro své partikulární zájmy deptal Demokratickou iniciativu, pomlouval ji, vytěsňoval a chtěl politicky anu-

lovat (s. 117). Autorka viní Václava Havla vedle zrady DI ještě ze dvou neodpuštělných zrad – zrady politických vězňů, pro které nezajistil zásadní a rychlé odškodnění, a zrady svým přátelstvím s komunistickým kariéristou Mariánem Čalfou, který byl od 18 let členem KSČ a v lednu 1989, v době Palachova týdne, předsedou Legislativní rady vlády ČSSR.

Kniha *Sametová historie* přináší vzpomínky a úvahy odvážné ženy, která se rozhodla vzdorovat komunistickému režimu z vlastní potřeby a po svém. Vyznává, že jí v tom pomáhala její bojovná povaha i celkový pocit osamělosti. Eva Štolbová nabízí čtenáři osobité svědectví ze zákulisí významných dějinných událostí, v němž se neskrývaná subjektivita vzpomínek a dojmů jeví většinou jako přednost. Na některých místech knihy ale také jako nedostatek – zvláště ve spojení s opomíjením přesnější datace dílčích popisovaných dějů. Ne se všemi názory autorky lze souhlasit a naopak lze poukázat na několik zjevných nepřesností. Např. výzva HOS *Demokracie pro všechny* byla publikována v roce 1988, ne 1987 (s. 17); všichni hlavní představitelé DI nebyli signatáři Charty 77 (s. 36) – z vůdčí trojice to byl pouze Bohumil Doležal. Souhlasit nelze např. s obecně pozitivním hodnocením práce předlistopadových učitelů. Kniha je ovšem od počátku do konce pozitivně „nabitá“ upřímností a vůlí přispět k pochopení české sametové historie, neobsahuje kulatá slova ani kluzké fráze. Zvláště pro mladé zájemce o tuto problematiku je cenným svědectvím o tom, jak probíhala sametová revoluce, o tom, že ti, kteří stáli v centru dění, nebyli jediní, kdo před listopadem 1989 usiloval o společenskou změnu, a také o tom, že jejich pohled na vyrovnávání se s komunistickou minulostí nebyl jediným možným „neextrémním“ pohledem. *Sametová historie* motivuje k přemýšlení a vzbuzuje chuť počíst si i v předcházejících autorčiných textech.

Jan Cholínský

Josef ALBRECHT – Luděk NAVARA *Abeceda komunismu*

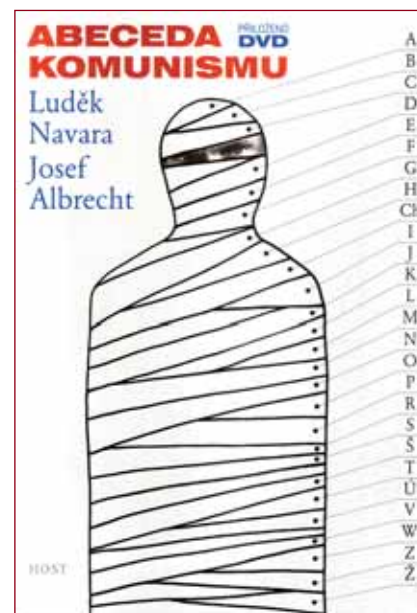
Host, Praha 2010, 240 s.

Dvojice zkušených publicistů se rozhodla zpracovat „výbušné“ téma. Téma rozdělující společnost do dvou nesmiřitelných táborů. Zatímco někteří vzpomínají na dobu „komunismu“ (ten však na území Československa nebyl nikdy vybudován, takže je přesnější hovořit o totalitním režimu) s nostalgií a láskou, jiní při pohledu na srp a kladivo vidí doslova rudě. Nekonečná diskuse, kdy nám bylo lépe, bude samozřejmě pokračovat i po vydání této knihy. Osobně doufám, že zejména mladá generace si po jejím přečtení uvědomí, jaký „ráj“ poskytoval tehdejší režim „obyčejným“ lidem, tedy oné příslovecné „mlčící většině“.

Publikace není vědeckou prací, ale svým populárním zaměřením je cílena do širokých řad, zejména na skupinu školní či studující mládeže. Odborník zde nenalezne mnoho nového, ale o to autorům ani nešlo. Jejich práce je součástí multimediálního projektu *Abeceda komunistických zločinů*. Ke knize je přiloženo i DVD s velmi zajímavou tematikou (*Od „Androše“ k Asanaci, Jáchymovské uranové peklo, Lidové milice, Mučení, Železná opona*).

Při zpracování tématu zvolili žurnalisté netradiční, ale velmi šťastný postup. Hlavními aktéry jejich příběhů nejsou osoby pobývající ve vysokých funkcích tehdejší společnosti nebo klíčové osoby zlomových historických událostí. Prostor dostali „normální“ lidé, lidé jako „my“. Každému z nich je věnováno jedno písmenko komunistické abecedy.

Čtenář začíná logicky písmenem A jako *Asanace* a končí Ž jako *Železná opona*. Kromě „provařených“ názvů *Disident*, *Charta* či *Kulak* jsou zvoleny neotřelé tituly, jež dnešní mladá generaci nejspíše mnoho neřeknou: *Fingovaná svatba*, *Hranice*, *Odplata*, *Normalizace*, *Výjezdní doložka*, *Wonka*.

Osobně kvituji, že jednotlivé kapitoly nejsou anonymní, ale vždy obsahují konkrétní příběh zasazený do širšího kontextu událostí totalitního režimu, a to prakticky v jeho celém časovém rozpětí (1948–1989).

Studie předkládá neotřelé a většinou neznámé příběhy a boří zažitá klišé o tom, že to byla pouze zlá padesátá léta, kdy příslušníci Státní bezpečnosti mučili vězně a mocenské orgány posílaly na smrt nevinné oběti. Mládež narozená v demokratické společnosti bude jistě překvapena zjištěním, že sedmdesátá ani osmdesátá léta 20. století nebyla obdobím relativního klidu, ale epochou, kdy totalitní režim nadále používal psychické terorizování, šikanu, vydírání, ale i násilí vůči nepohodlným občanům.

Disident Pavel Wonka zemřel 26. dubna 1988 ve vězení. Bylo mu pouhých 35 let. Pro tehdejší režim nepředstavoval žádné nebezpečí. V té době byl rozhodnut, že se vystěhuje do západního Německa. Byl to nemocný a unavený muž, kterému již nezbývalo sil na další marný boj s mocenskými úřady. Za jeho zbytečnou smrt nebyl nikdo potrestán. V rámci akce *Asanace* mělo dojít k vystěhování nepohodlných osob za hranice

Československé socialistické republiky. Bratislav Brabenec, hudebník legendární skupiny The Plastic People of the Universe, byl jedním z těch, kdo podepsal Chartu 77. V dokumentu Státní bezpečnosti se k jeho osobě uvádí, že měl být k vystěhování donucen všemi fyzickými i psychickými prostředky. Vzдорoval. Při jednom z výsledků mu sdělili, že mu unesou ženu a dvouleté dítě: *Já nevěděl, jestli je to pravda, ale říct někomu něco takového! Že vám z moci úřední unesli ženu a dceru, a vyžadovat spolupráci!* Po přepadení chartistky Ziny Freudové se nakonec vystěhoval. Teprve v roce 2001 začal soud se strůjci Asanace. Bývalý ministr vnitra Jaromír Obzina se trestu nedožil, zemřel dva roky po zahájení procesu.

Pro mladé čtenáře bude jistě překvapující odhalení, že na drátěných zátarasech československé železné opony bylo zastřeleno či zabito elektrickým proudem 350 uprchlíků. Dalších 100 zemřelo při různých nehodách. Daleko více však bylo obětí v řadách samotných pohraničnicků. Celkem jich na hranicích zemřelo 654. Z toho plných 236 spáchalo sebevraždu (!). Při střetech s agenty z druhé strany bylo zabito asi deset příslušníků Pohraniční stráže.

Tehdejší režim byl plný paradoxů a postihoval i sebemenší projevy občanské neposlušnosti. Lenka Fialová dokončila v roce 1974 školu. Netušila, co vše se skrývá za komunisty vyhlášeným termínem normalizace, v jejímž rámci se mělo vše vrátit do osvědčeného stavu před srpnovou okupací roku 1968. Právě v den jejího výročí, 21. srpna 1974, odehrála se svými přáteli loutkové divadlo v rámci mariánské poutě na Svatý Hostýn. Při představení se objevily neškodné narážky na „kremroládu“ a cizí vojáky. Lidé se jim však smáli a všudypřítomná StB je pečlivě zaznamenala. Následovalo zatčení a neočekávaně tvrdý rozsudek u kroměřížského okresního soudu. Lenka Fialová dostala osmnáct měsíců, Emil Hauptmann dva a půl roku (!). Pro jejich přátele

padly tresty odnětí svobody v rozmezí 15 až 12 měsíců, plus 9 měsíců s podmínečným odkladem na tři roky. Paní Fialová vzpomíná na nejhorší chvíle svého života: *V okamžiku, kdy jsem uslyšela rozsudek, jsem si říkala, že to snad ani nemůžu přežít. Ptala jsem se, jestli z vězení vyjdu vůbec živá...*

Vládnoucí režim však používal odplaty i vůči dětem, které trpěly za své „vzpourné“ rodiče. Otec Slávy Volného mladšího působil po srpnové okupaci jako redaktor Svobodné Evropy v Mnichově. Jeho syn měl kvůli tomu zakázaný přístup ke vzdělání. V roce 1987 jeho otec zemřel. Na pohřeb do Spolkové republiky Německo ho komunisté nepustili. Šikana ze strany StB provázela mladého muže po celý život: *Nikdy mě nemlátili. Ale cítil jsem neustále, jak mě ta neviditelná ruka jejich moci svírá.* Pan Ladislav Plch se díky fingované svatbě dostal 7. listopadu 1972 na Západ: *Neobdivoval jsem plně obchodní domy. Chtěl jsem svobodu. Viděl jsem místa, která byla důležitá pro mne a mou generaci. San Francisco, Woodstock, Liverpool, kde začínali Beatles.*

Je zapotřebí mít stále na paměti, že totalitní režim dokázal nejen šikanovat, ale i mučit a vraždit: *U mě se to mučení elektrinou projevovalo tak, že jsem nejdřív ztratil cit. Úplně. Ruce jsem necítil... Dostal jsem facku, nic. Kopli mě, nic. [...] Úplně naposled jsem uslyšel: Lojzo, neblbni, nezabíjej ho, nemůžeš ho zabít, potřebujeme ho při soudu.* Tolik slova Pavla Hubačky, který přežil nelidské mučení v Uherském Hradišti. Jedním z „Lojzů“, kteří zde tehdy sloužili, byl již nežijící Alois Grebeníček. Zemědělský inženýr Rostislav Sochorec, člen lidové strany, byl zatčen už 23. února 1948. Tedy ještě před převzetím moci komunisty. Domů se nikdy nevrátil: *Přísahal jsem, že s tím něco udělám. Přece člověk nemůže jít jen tak do vězení a za dva měsíce být mrtvý,* říká zdrceně Rostislav Sochorec mladší.

Všichni ti bezejmenní, kteří se dokázali vzepřít kvůli tehdejších

mocných, si zaslouží náš respekt a úctu. Patří mezi ně bezesporu i Hana Jüptnerová. Podepsala Chartu a přednesla odvážný projev na pohřbu Pavla Wonky. Po vyhazovu ze školy, kde vyučovala němčinu, pracovala v cukrářské výrobě a jako skladnice. K učení se mohla vrátit až po Listopadu. Dnes říká: *I obyčejný člověk má možnost volby.*

Ladislav Kudrna

Karel VYSLOUŽIL

Famo-o

Nakladatelství Lípa, Vizovice 2010, 91 s.

Přestože většina recenzované literatury pochází z bohaté produkce pražských či brněnských nakladatelství, čas od času se na trhu objeví i pozoruhodné tituly s regionálními kořeny. To je i případ útlé knížečky nesoucí poněkud tajemný název *Famo-o*. Napsána ve Vsetíně, vytištěna v Přerově, vydána ve Vizovicích. A to především díky nezlomné vůli jejího autora Karla Vysloužila, který se již přes dvacet let soustavně věnuje vlastní literární produkci.

Co vede tohoto třiaosmdesátiletého muže k tomu, že pravidelně sedá za stůl své vsetínské pracovny a kompiluje několik (sice útlých, ale obsahově hutných) publikací ročně? Je to především osobní životní prožitky a pocit, že dnešní „zmatená doba“ potřebuje jasná a přesvědčivá svědectví. Postesknutí nad morálním úpadkem české společnosti ostatně autor vyjadřuje již v úvodu publikace, kde skepticky rekapituluje polistopadový vývoj: *Vzpomínka na roky 1989–1990 se vynořuje jako hořkost; tehdy mohla nastat rozsáhlá katarze. Nadšení bylo, nebylo odhodlaných, takových, kteří by povznegli krásu a sílu pravdy. Po ztraceném dvacetiletí teď všichni projevují bezradnost – společnost se nachází v chaosu.*

Karel Vysloužil byl před šedesáti lety odsouzen ve vykonstruovaném monstrprocesu s katolickou mládeží. Psal se červen 1950. Tehdy v Praze

padaly rozsudky smrti nad lidmi z okruhu Milady Horákové. Nejvyšší tresty se lidem z údajné protistátní organizace Famo-o sice vyhnuly, ale mnohaleté tresty, které olomoucký senát obžalovaným vyměřil, představovaly pro řadu z nich životní tragédii. Karel Vysloužil dostal za roznášení letáků vyzývajících k využití prázdných hlasovacích lístků před celostátními volbami 1948 dvacetiletý trest doplněný peněžitou pokutou. Když byl na podzim roku 1949 teprve rok ženatý mladík zatčen a vsazen do vazební kobky olomoucké Státní bezpečnosti, zhroutil se mu svět. Svoji milovanou manželku od té doby vídal jen sporadicky při střežených návštěvách na různých místech své „vězeňské pouti“. Vazba v Olomouci, plzeňské Bory, pracovní tábor Vojna u Příbrami. Deset let života v odloučení od rodiny a psychicky těžce strádající družky. Právě tehdy se začaly v mladém člověku rodit úvahy a verše, které později přenášel na papír a po roce 1989 také knižně vydával. I když dvacetileté odsouzení zkrátila Karlu Vysloužilovi amnestie vyhlášená na konci 50. let, roky věznění natrvalo poznamenaly jeho život. Děti se s manželkou již nedočkali. Snad o to více prožívali svůj neobvykle láskyplný vztah, který autor popsal v knížce *Návrat* (2008).

Soubory básní začaly v autorově tvorbě doplňovat nadčasová zamyšlení a komentáře k aktuálnímu dění. Edice *Návrat*, kterou vsetínský literát za složitých ekonomických podmínek realizuje od roku 2005, čítá již dvaadvacet svazků, či přesněji svazečků. Jak spisovatel vysvětluje, dnešní doba čtení nepřeje, a tak lidem vychází vstříc malým formátem. *Zjevit více, S holí poutníka, Kolikrát odpustit?, Bílá kniha, O nebi...* To jsou názvy jen některých položek uvedené literární řady. Poslední v pořadí je *Famo-o*, svazek, který svou strukturou i grafickou úpravou přirozeně navazuje na Vysloužilovy predešlé publikační počiny.

Přímo na obalu, v podtitulu devadesátistránkové kapesní knížky, je

uvedena dedikace: historikům a veřejnosti k poznání tvorby spisů pro státní soudy. Autor tímto vyjadřuje záměr poodhalit nejen souvislosti olomouckého monstrprocesu z června 1950, ale především poukázat na způsob tvorby obžalob, kvůli nimž dostávali mnohaleté tresty často zcela nevinní nebo v jednotlivých případech jen okrajově zainteresovaní lidé. Když se Karel Vysloužil dostal na začátku letošního roku k vyšetřovacím svazkům případu Famo-o, objevil skutečnosti, které mu byly šedesát let utajeny. Již během olomouckého vyšetřování si sice uvědomoval, že hledání pravdy a spravedlnosti nebude hlavním cílem chystaného soudního procesu, ale mnohé souvislosti vzniku vykonstruovaného obvinění mu unikaly. To, že vyšetřování pod pohrůzkou bití podepisovali stále pozměňované a často předem připravené protokoly, bylo na začátku 50. let běžné. Průběh mnoha případů byl vyšetřovateli StB zkonstruován a výše trestů stanovena často ještě předtím, než byli podezřelí zatčeni a obviněni. Příběh Karla Vysloužila a jeho kamarádů z okruhu katolické mládeže o těchto praktikách exemplárně vypovídá. Na začátku se objeví lživá výpověď jednoho z labilních a charakterově problematických kolegů. Od ní se pak odvíjí umělá konstrukce celého náležitě zveličeného a komunistickou propagandou využitého případu. Tak se stane i to, že z iniciátorů akce odporu se stanou lidé svedení a z pomocníků jejich aktivit myšlenkoví vůdci protistátní organizace. Osud Karla Vysloužila, který v rámci jednorázové akce Famo-o sehrával spíše asistentskou roli a posléze byl odsouzen coby vůdčí osobnost *nebezpečné odbojové skupiny*, je toho důkazem...

Knížka Karla Vysloužila je hutná svým obsahem a pestrá členěním. Ve třech oddílech autor přibližuje skutečné okolnosti případu a konfrontuje je s jeho policejní interpretací. Propojuje přitom přítomný příběh pátrání v Archivu bezpečnostních

složek s příběhem šedesát let starým. V publikaci nacházíme nejen faktografické pasáže, ale dostává se nám i britkých úvah či aktuálně společenských apelů. Ne v neposlední řadě se zde objevují i výborné básně, které jejich autor tradičně včleňuje do většiny svých publikací. *Stojím nad šedesátiletím od mého odsouzení / před operací srdce jsem spálil dopisy o lásce z vězení / nebyl to pohřeb / byl to oheň nadějí / maják pro lodě s oběťmi jimž odmítli přístav.* Tvorba Karla Vysloužila je tvorbou prožitou. Není to uměle vyspekulovaný konstrukt, ale spontánní zpověď. Vyznání citlivého člověka, který se narodil do těžké doby, nebál se přispět k odporu proti šířícímu se zlu a za svou drobnou, ale odhodlanou aktivitu doplatil léty strádání v žaláři a lágru. Nic z toho naštěstí Karla Vysloužila nezlomilo. Blízcí lidé si ho vážili i v dobách, kdy jemu a podobným nebylo přáno. Jeho občanská i pracovní poctivost byla tak přesvědčivá, že ji oceňovali i někteří příslušníci politické strany, která ho dostala za mříže.

Elán, s jakým autor v minulých letech přistoupil k literární tvorbě a vydavatelské činnosti, je fascinující. Jak sám říká, dělá to hlavně kvůli nám – spoluobčanům mladších generací. A také kvůli národu, který ob-

luzen pozlátky konzumní a občansky apatické doby schází na hodnotové scestí. Apel k důslednému vyrovnání se s tmavými kapitoly české minulosti zaznívá i v té části textu, v níž se spisovatel zamýšlí nad současným stavem historického bádání: *Pro nápravu zla mají nesmírnou cenu nové informace. Jsou velmi křehké ve vřavě dnešního světa. Nelze je vystavit na náměstí; pravdě neslouží ani ulice. Představte si, že bychom zlaté klenoty vyložili na krámkách před klenotnictví, ozářené wnitř světlem. I pro svědectví platí cenná rada: Chraňme je neprůstředným sklem! Ani to nestačí. Chraňme je předvídativostí – jak se pravda mnohým nelíbí! Jistota hodnot, které nelze znásilnit, nemívá nikdy mnoho slov. Vítězí přesvědčivost textu o obětech – i naděje autora.*

Petr Slinták

Ctirad MAŠÍN – Josef MAŠÍN – Milan PAUMER

Cesta na severozápad

Editori publikace Petr Blažek a Olga Bezděková
Academia, Praha 2010, 311 s.

Kdo jsou a co udělali bratři Mašínové společně se svým kamarádem Milanem Paumerem, který je se známou sourozeneckou dvojicí automaticky – a logicky – spojován, a také s Václavem Švédou a Zbyňkem Janatou, je dnes již všeobecně známé. Jejich případu je věnována taková pozornost a oběma bratrům i Milanu Paumerovi se od listopadu 1989 až do dnešních dnů dostalo takové publicity, že by se s jistotou nadsázkou dalo prohlásit, že názor na jejich aktivitu si v průběhu posledních dvaceti let, které od roku 1989 uplynuly, učinil každý, kdo alespoň někdy četl noviny nebo se díval na televizi. Obdobně jako Milada Horáková se i oni stali určitým symbolem událostí, které se v Československu odehrály po roce 1948. Na rozdíl od Horákové jsou však Mašínové a spol. i nepochybným symbolem ozbrojeného a dodejme i bezvýhradně nekompromisního odporu vůči komunistickému režimu.

Odporu, který se nebránil užívání velice brutálních metod.

To je však zároveň i jeden z hlavních důvodů – ne-li úplně hlavní – , kvůli nimž je současná česká odborná i laická veřejnost ve vztahu k Mašínům rozštěpena do dvou protilehlých táborů. Pro jedny je trojice i jejich společníci bandou špinavých hrdlořezů, pro druhé je každý, kdo vysloví o jejich činnosti sebemenší pochyby, zbabělý Čecháček a stoupenec komunistické ideologie. Nic mezi tím. Ke kryptokomunistům jsou šmahem řazeni i ti, kdo pochybují nebo nechovají takovou jistotu o úplné správnosti mašínovské cesty, paradoxně i přesto, že ji zásadně neodmítají.

Spor o to, zda se jedná o hrdiny, nebo o sprosté vrahy, nevznikl po roce 1989, ale je již staršího data. Jeho kořeny tkví hluboko v minulém režimu, přičemž tábor těch, kteří se ztotožňují s možností číslo dvě, není a nebyl ani zdaleka omezen pouze na členy komunistické strany a jejich příznivce a sympatizanty. V řadách těch, kteří se netají svými pochybnostmi, neřkuli přímo nesouhlasem a odporem, lze nalézt i bývalé disidenty nebo exulanty. „Mašínovský“ spor dnes také není jen sporem čistě historickým, ale již dávno přerostl do roviny politické. Své názory na jejich aktivitu dala veřejně najevo řada politiků, včetně těch nejvýše postavených, a stejně jako je tomu u veřejnosti a u historiků, i oni se ve svých postojích výrazně liší.

Dramatický příběh z počátku padesátých let se dočkal knižních i televizních zpracování. Velkou pozornost mu samozřejmě věnovali již komunisté, pro které byla skupina bratří Mašínů ztělesním všeho zla (Z. Šaroch, „mašínovský“ díl ze seriálu *Třicet případů majora Zemana*), později se začaly objevovat práce, které na jejich působení nahlíží z opačné strany (O. Rambousek, J. Němeček, B. Masin, J. Novák ad.). Tito autoři měli možnost hovořit přímo s hlavními aktéry a po otevře-

ní archivů po roce 1989 mohli využít i materiály Státní bezpečnosti a komunistické justice (autoři komunističtí z nich přirozeně mohli čerpat již před listopadem 1989). V případě archivních pramenů se však jedná o dokumenty vzniklé činností státního aparátu, takže každý musí počítat s jejich evidentní jednostranností, u historických a ještě více u literárních děl (u nich musíme počítat i s nezbytnou dávkou autorské licence) se již jedná o autorskou interpretaci archivních pramenů i osobních svědectví.

Kromě příležitostných rozhovorů však dosud chybělo písemné svědectví samotných aktérů, v němž by oni sami souhrnně vylíčili svůj pohled na pohnuté události z počátku padesátých let. Přesto však existovalo. Již koncem padesátých let se bratři Mašínové s Milanem Paumerem vrátili k několik let starým událostem a sepsali vzpomínky na svůj dramatický útek z komunistického Československa. I když text nebyl nikde publikován a zůstal v držení Ctirada Mašína, nebyl úplně neznámý. Během následujícího půlstoletí studovalo strojnopis vzpomínek několik autorů, kteří se skupinou bratří Mašínů zabývali. Širší odborné veřejnosti však byly vzpomínky až doposud nepřístupné, což platilo až do letošního léta, kdy se zásluhou nakladatelství

Academia a jednoho z našich nejzkušenějších editorů novodobých historických textů Petra Blažka a jeho spolupracovnice Olgy Bezděkové (oba odvedli obrovský kus práce) podařilo tento unikátní, historicky nesmírně cenný dokument formou kritické edice a současně i jako faksimile zpřístupnit.

Nedílnou součástí knihy, bezmála polovinu, tvoří obrazové přílohy, v nichž jsou publikovány originální dokumenty a fotografie z různých státních i soukromých archivů. Velkou plochu zabírají fotokopie archivních dokumentů vzniklých činností Státní bezpečnosti a komunistické justice, které se týkají nejen bratří Mašínů a Milana Paumera, ale i jejich rodin, přátel a pomocníků. Vůbec poprvé zde jsou například uveřejněny dokumenty související s jejich přechodem přes NDR v roce 1953 a v příloze nalezneme i soukromá foto uprchlíků v rozmezí od padesátých let až po počátek tohoto století a ukázky komunistické propagandy, která z Mašínů dělala psychopatické vrahy a zbabělce.

Knihu opatřil úvodní studií jeden z největších odborníků na dějiny třetího odboje, historik Tomáš Bursík. Seznamuje v ní čtenáře s archivními prameny a s možnostmi jejich interpretace a pokouší se vysvětlit a definovat samotný pojem „třetí, protikomunistický odboj“. Ten podle něho zahrnoval veškeré aktivity různého charakteru, od rozhazování letáků přes činnost podzemní církve až po působení dnes již legendárních agentů-chodců, které směřovaly k narušení nebo oslabení komunistické moci v Československu. Právě činnost bratří Mašínů je podle něho typickým projevem třetího odboje. Bursík zde stručně vylíčil jejich činnost od roku 1948 po odchod do zahraničí a charakterizoval a osvětlil čtyři základní okruhy odbojových aktivit jejich skupiny.

V doslovu se na kauzu bratří Mašínů z pohledu právníka zaměřil Milan Hulík, jenž v emotivně ladě-

ném příspěvku shrnul důvody rozpolcení české společnosti v názoru na skupinu bratří Mašínů a podal stručný přehled a zhodnocení pokusů – z větší části a z různých důvodů neúspěšných – o úplnou rehabilitaci všech, kteří byli v souvislosti s Mašínými odsouzeni.

Cesta na severozápad je jeden z nejzajímavějších knižních počínů letošního roku. Chtěl bych proto poděkovat bratrům Mašínům a bohužel již zesnulému Milanu Paumerovi za to, že umožnili, aby byl text vůbec publikován, Petru Blažkovi a Olze Bezděkové za vynikající ediční práci, Tomáši Bursíkovi a Milanu Hulíkovi za doprovodné studie a nakladatelství Academia za knižní vydání této zajímavé a přínosné knihy.

Libor Svoboda

Jakub KONČELÍK – Pavel VEČEŘA – Petr ORSÁG

Dějiny českých médií 20. století

Portál, Praha 2010, 312 s.

Dnes již nikdo nepochybuje o moci médií a jejich zásadní roli v současné společnosti. Proto je možná překvapením, že přehledová publikace o historii českých, potažmo československých médií vychází poprvé od roku 1989.

Autoři seznamují čtenáře s vývojem mediální scény na našem území od roku 1918 do roku 1992. Svůj zájem soustřeďují nejen na tisk, rozhlas a televizi, ale zabývají se i problematikou tiskových agentur, mediální legislativy, cenzury či novinářské profese.

Knihy je rozdělena do sedmi chronologicky řazených kapitol, první republikou počínaje a normalizací konče. Doplnuje je prolog, věnující se období před rokem 1918 a objasňující okolnosti vzniku moderní žurnalistiky, a epilog, shrnující události po roce 1989.

Každá část obsahuje mnoho podkapitol, které zevrubně rozebírají jednotlivé mediální fenomény typické pro dané období. V kapitole o první

republice se tak čtenář detailně seznámí s rolí stranického tisku, v kapitole nazvané Zakladatelské období (1948–1967) nalezneme mnoho informací kupř. o cenzurní praxi, v kapitole o normalizaci je detailně probíráno téma „opozičních“ médií atp.

Všechny části mají přesto podobnou strukturu – každá začíná heslářem, poté následuje krátké uvedení do historického kontextu, kapitola vždy končí shrnutím a návrhem doporučené literatury k dalšímu, podrobnějšímu studiu. Texty doplňují tabulky a fotografická příloha s několika desítkami titulních stran českých novin z různých dekád.

Publikace je určena především studentům, svou formou tak ponejvíce připomíná podrobná skripta či učebnici. Stručně a jasně popisuje a vysvětluje základní fakta z historie (nejen) médií, časová období přehledně strukturuje. To nejdůležitější autoři vždy náležitě zvýrazní, ke každému tématu přinášejí konkrétní příklady. Tuto praktickou formu jistě ocení každý, kdo potřebuje rychle získat informace o dějinách médií a kdo byl dosud odkázán na zastaralé, nesjednocené či dokonce zcela chybné zdroje.

Alžběta Medková